



Peter Freund

Timișorenii vechi... cred că au mentalitatea austro-ungară, un cod al cinstei. În plus, Timișoara este un oraș foarte rafinat. Era!

Peter Freund, profesor emeritus la Universitatea din Chicago, fizician de renume, descinde dintr-o cunoscută familie timișoreană, cu strămoși de la începutul secolului al XIX-lea, care se odihnesc în cimitirul evreiesc de pe Calea Lipovei. Plecat în 1959 din România, obține doctoratul în fizică teoretică la Universitatea din Viena, iar din 1965 activează la Universitatea din Chicago. În prezent, continuă munca de cercetare și publică în reviste de specialitate, iar în ultimii ani s-a făcut remarcat și ca autor de nuvele, povestiri și eseuri.

Istorie de familie

Numele meu este Peter Georg Oliver Freund – numele complet. Ambele familii, și dinspre mamă și dinspre tată, sunt timișorene. Familia tatălui se numea Freund și, dacă mergeți în cimitirul evreiesc, veți vedea că sunt morminte cu numele de Freund de la începutul secolului al XIX-lea. De fapt, sunt strămoși ai tatălui meu, bunicul bunicului sau tatăl bunicului, nu știu.

Primul Freund sosit la Timișoara a descris într-un manuscris – era pe pergament, cu o caligrafie minunată! – cum a venit el; cred că a venit din Bucovina. Și a descris toate aventurile sale, pentru că au venit bandiții *betyár*, bandiții maghiari, erau grupe de haiduci, haiducii maghiari. Dar a venit armata austriacă, i-a prins pe bandiți și lui i-au dat înapoi mărfurile; și cu ele a sosit la Timișoara și s-a stabilit aici.

Noi locuim pe Corso – nu știu dacă cunoașteți clădirea Färber, palatul Färber, între clădirea unde este Rectoratul Politehnicii, cu Lloyd-ul, și clădirea unde este jos Librăria Eminescu. Familia Färber avea fabrica de lacuri și noi locuim în palatul acela. Acolo aveam radiatoare, ca acestea din biroul dvs., dar comuniștii au declarat încălzirea centrală un obicei burghez și au sistat-o. Aveam ceea ce se numea o canadiană în cameră și ne încălzeam cu ea. În ultima zi înainte de

plecarea noastră ardea un foc fierbinte în canadiană și taică-meu a citit manuscrisul pe pergament pentru ultima dată și a zis: „În foc cu el! Nu-l las aici!”

Nu era voie să-l scoată din țară?

Nu, nici manuscrisul și nici nimic scris nu se putea scoate.

Asta a fost în noiembrie '59? Ce se putea totuși lua?

Se puteau scoate haine, lenjerie, ceva pentru pat, dar nimic din metal. Nici măcar un aparat electric, nimic.

Și acest manuscris se întindea pe cât timp?

Era alcătuit din amintirile acestui Freund de la începutul secolului al XVIII-lea, era mare ca masa asta, cu un scris normal. Deci ar putea să fi fost cam 30 de pagini.

Și se menționa acolo...

Sosirea lui! Nu cred că era căsătorit, era singur și a venit aici. Și aici sunt înmormântați toți din neamul Freund, în cimitirul de aici. Este acolo și bunicul meu patern, cu ambele sale soții. Prima soție, care a murit dintr-un chiuretaj, se numea Etelka Ausländer. Ea a murit când taică-meu avea șase ani. Bunicul meu era un angrosist de grâu și era consilier municipal. Fratele său, Maxi, locuia lângă... știți unde este Sinagoga din Fabrik? Dacă mergeți pe cealaltă parte a liniei de tramvai, erau niște case acolo; și într-una din casele alea locuia el. Locuia acolo și domnul Pollák, în prima vilă pe care am văzut-o vreodată, unde puteai să suni la sonerie și dinăuntru ți se răspundea. Ceva modern pe-atunci, la Timișoara!

Noi eram copii și n-am știut niciodată că Jozsa, a doua soție a bunicului, nu e adevărata noastră bunică. Când am avut 13 ani, avea ea o fată în casă, o șvăboaică de la Lenauheim, Rezi o chema, și ea m-a dus la o fotografie pe perete: „Asta-i adevărata ta bunică! Asta nu-i bunica ta!” Dar noi o adorăm pe Jozsa. Nu era nici pe departe așa de frumoasă ca adevărata mea bunică. Era o femeie mică și grăsuță... era bună, era bună cu copiii.

Și apoi bunica a avut un fiu, Emeric (Imre) Freund. „Apáca¹” îi spuneau toți. Ați auzit de clubul ILSA? Acum au o pagină de web și este mult despre el acolo. El era un jucător de polo celebru și a devenit antrenor de înot. A ajuns chiar antrenorul echipei naționale a României, dar nu avea voie să călătorească cu echipa pe timpul comuniștilor. Până la urmă, a plecat și el din țară cu fiul și cu soția sa, iar băiatul lui a devenit căpitanul echipei vest-germane de polo și a câștigat bronzul

¹ Călugărița. (maghiară)

la Olimpiada din Los Angeles.

Partea cealaltă a familiei era la Lugoj. Era bunica, Helena, născută Beck, venită din Banatul unguresc, de lângă Szeged, un orașel care se cheamă Kistelek. Bunicul meu, David Spitzer, era timișorean și se cunoștea cu celălalt bunic, Armin Freund. De fapt, au copilărit împreună. Și cred că a fost o căsătorie aranjată; nu cred că s-au iubit prea mult David cu bunica mea, Helena. Bunica întotdeauna l-a vorbit de rău pe soțul ei. Când s-au mutat la Lugoj, au deschis un magazin de textile, care a devenit cel mai mare din Lugoj. Nu le mergea prea bine la început, dar bunica era o femeie de afaceri înăscută. Într-un an a cumpărat două vagoane de bumbac. Și în anul acela Mississippi a făcut inundații și, când s-a livrat bumbacul, deodată prețul se dublase. Așa a făcut o avere mare. Avea un palat la Lisabona cu treizeci și șapte de camere. Am întrebato-o odată cum a făcut avere. Mi-a spus: am făcut avere cu tranzacția asta cu bumbacul. După aceea totul a fost banal, plictisitor, banii continuau să vină, veneau banii, dar asta a fost marea oportunitate.

Bunica mea avea doi fii, Filip și Pavel, și o fiică, Rozalia – maică-mea. Își iubea fiii, o ura pe maică-mea! Ea era o mamă de băieți, nu de fete. Bunicul meu însă o adora pe mama. Era exact ceea ce doctorul Freud ar spune că se întâmpla în familia Freund!

Și iată ce face: ea voia să rămână cu fiul ei, Pavel. Filip era mai întreprinzător, Pavel era un „mameluc” ce făcea tot ce zicea mămica să facă. Și bunica stă cu el și îl ajută cu magazinul. Atunci începe războiul și povestea cu Transnistria. Când vin să-l deporteze pe Pavel – Filip era deja în Portugalia – bunica nu era acasă și normal era să dea un bacșiș ca să nu-l deporteze. Pavel a vrut să arate că și el știe să facă o afacere. Ăla voia, să zicem, două mii de lei și el a vrut să dea numai o mie de lei. Și l-a deportat și a fost în Transnistria. Pe bunica au dat-o afară. Avea o casă acolo unde este acum sediul PSD². Este casa bunicilor mei și le aparține, adică le aparținea. Și magazinul era în piața aceea mare, care se cheamă acum Iosif Constantin Drăgan.

Știți unde a fost deportat unchiul dvs., Pavel, în Transnistria?

La Vapnyarka.

Bunica o ura pe mama, dar mă adora pe mine, pentru că eram băiat. O adoram și eu pe bunica. Și ne duceam la Lugoj și ne rugam pentru Pavel – Pavel Spitzer îl chema. Ne rugam pentru el, ne rugam să vină înapoi. Erau așa de frumoase acele zile cu bunica! Și Pavel într-adevăr s-a întors după vreo doi ani.

Fratele bunicului era Leo Spitzer și Bertha Spitzer era sora lui. „Când ești la Leo, să nu inspiri aerul”, asta ni se spunea, pentru că el a avut sifilis. Iar dacă îți dădea de mâncare, trebuia să spui că nu ți-e foame. Ăsta era Leo Spitzer. El era contabil în magazinul bunicului. Bunica a stat cu

² Partidul Social Democrat, partid de stânga.

Pavel; și, în '45 când aveam eu 9 ani, 8 de fapt, că 9 împlineam în septembrie, era primul an după război când puteam călători și ne-am dus toți la mare, la „Carmen Sylva” – care a devenit apoi „Vasile Roaită”, acum se numește „Eforie Sud”. Ne-am dus acolo și acolo a venit și fratele tatălui, Imre, acela de la ILSA – am fotografiat din călătoria aceea. El s-a căsătorit, pe timpul războiului, la București, cu o femeie care se numea Silvia. Nu era ea o femeie prea... *comme il faut*, era însă o frumusețe rară. Când a văzut că Pavel, întors din Transnistria, este singur – era și el cu noi la „Carmen Sylva” – a adus o prietenă de-a ei, Marta. O femeie divorțată din București, tot de o frumusețe fantastică. Marta l-a cucerit pe unchiul meu în șapte zile și, înainte de a ne întoarce, ei s-au căsătorit la București.

Bunica era furioasă. Cum îndrăznește? Și, ca să-l pedepsească pe Pavel, s-a decis să plece la Lisabona. În '46 a plecat: cu toate covoarele, cu totul. Pe vremea aceea era încă Regele și se putea pleca.

Bunica nu a fost cu noi la „Carmen Sylva”, femeile bătrâne nu mergeau în vacanțe. Dar bunica înota în Timiș. Pe malul Timișului era ștrand și eu acolo am învățat să înot. Bunica a plătit. Și am înotat la ILSA; scria în ziar când câștigam la concursuri. Îmi petreceam toate vacanțele la bunica, o adoram pe bunica! Și știa ea să bucătărească cum nu știa nimeni! Eu visam noaptea niște mâncăruri și ea încerca să le prepare, după cum i le descriam eu. Și spuneam: „Asta nu-i ce-am visat!” Și ea zicea: „Asta ți-am făcut, asta ai să mănânci!”

Vă amintiți ce vă gătea?

Făcea porumb. Cât era de bun porumbul proaspăt! Fiert, dar și fript pe foc. Atunci făcea pui cu usturoi sau pui pane sau crap sârbesc, *râcos hal* – dar n-am găsit niciodată în Serbia mâncarea asta. Însă dacă mergeți la Budapesta, orice restaurant are *râcos hal*. Este divin, doamnă! Nevastă-mea, care este americană, a luat rețeta de la bunica. Și făcea un *Kugelhopf!*... Este un cozonac umplut cu ciocolată. E o rețetă după care până și o servitoare din America mi l-a făcut, așa de ușor de făcut este. De câte ori mergeam la Lisabona, bunica mi-l făcea ea însăși, pentru că bucătăreasa portugheză nu știa să-l facă. Și odată, la masă, am insistat să-mi dea rețeta. Am luat note în ungurește și apoi le-am tradus în englezește. A mers nevastă-mea în bucătărie să vadă cum îl face. Cu stafide înăuntru, ah, e minunat cozonacul ăsta! Bunica a murit la vârsta de 95 de ani, la Lisabona, în 1983.

Spuneți-mi cum e crapul sârbesc.

E un pat de cartofi pe care vin puse roșii și ceapă. Nevastă-mea pune ardei, nu știu dacă bunica pune ardei. Vine smântână și pe aia vine crapul, se fac tăieturi și în fiecare tăietură se pune

slănină și ceva usturoi, probabil. Și peste toate se pune paprica³. Dacă pui prea mulți ardei, lasă apă și cartofii se înmoaie, nu mai rămân crocanți. Așa este mai bun, să rămână crocanți. Soția mea îl face. Face și cozonacul și tortul doboș –este una dintre puținele americance care știu să facă așa ceva.

Unchiul meu cel mai mare, Filip, la care s-a dus bunica, a devenit fiul ei favorit. Acuma vorbim despre stabilirea bunicii în Portugalia. Noi eram în clădirea unde este *Ascar*-ul, pe fostul Bulevard Regina Maria, apoi bulevardul 23 August și azi Bulevardul Revoluției din 1989. Și Filip avusese birou la etajul doi al acestei clădiri. El era avocat, studiasse la Sorbona și a făcut o teză de doctorat care a devenit destul de cunoscută: „15 ani de politică externă americană”. Asta a fost teza sa și pe baza ei a primit o bursă Rockefeller, să se ducă la Universitatea Columbia din New York. S-a dus acolo în anul 1929. Știți că în 29 noiembrie a fost marea criză de la bursa din New York. S-a dus cu vaporul – nu erau încă avioane pe vremea aceea – și a văzut toți milionarii ăia americani și s-a decis să devină și el milionar. A rămas numai un semestru, deși avea bursa pentru două semestre, s-a întors la Timișoara și a deschis un cabinet de avocatură. Îi mergea destul de bine. Și, după aceea, după ce a început războiul, Carol al II-lea fusese forțat să abdice, Filip a spus: „Eu nu rămân aici”. Ceilalți din familie n-au vrut să plece, ar fi pierdut sanatoriul, magazinul... Dar bunica avea vreo sută de mii de dolari și i-a dat banii aceștia, i-a cusut în palton și, cu un pașaport fals, obținut de Imre de la ILSA, a reușit să plece și a mers prin toată Europa ocupată de nemți până în Portugalia care era neutră. Acolo s-a dus, de fapt, și Regele. S-a dus acolo și după război a făcut niște afaceri. Era omul care făcea afaceri pe linia gri, între legal și ilegal.

Și bunica a trăit și ea acolo și de-acuma aveau bani să meargă la Estoril, lângă Lisabona, unde era un cazinou celebru. Și odată au fost așezați la o masă împreună cu o doamnă care era Elena Lupescu. A venit și regele Carol și au făcut o partidă foarte reușită. Regelui îi plăcea că era cineva care vorbește românește. Asta a fost prin '49-'50, să zicem. Și bunica ne-a scris o scrisoare în care ne spunea că a jucat canastă cu Regele. Ne scria asta codificat, pentru așa ceva puteam ajunge la Canal!⁴ Ne scria în *idiș*, spunea „am jucat canasta cu *meleh*-ul nostru – *meleh* este rege în ebraică – și cu *honte* a sa”, și cu c... sa.

Scrisoarea asta a citit-o mama la masă. Eu aveam ore de engleză, pe strada Mercy, cu o doamnă pe care o chema Margareta Vágo. Cu ea am învățat engleză toți. Eu vorbesc opt limbi și în niciuna nu am accent, numai în limba engleză! Eu am ureche foarte bună și sunt convins că pot să reproduc perfect accentul doamnei Vágo. Și eu mergeam la ore la engleză și ea mă întreba:

³ Boia.

⁴ Canalul Dunăre - Marea Neagră, unde în anii '50 au fost trimise în lagăre de muncă, în condiții de exterminare, persoanele care erau luate în vizor de regimul comunist și considerate, din diverse motive, „dușmănoase”.

„What's new, my boy”? Și eu nu aveam nimic de povestit, dar de data asta i-am spus: bunica mea a jucat canastă cu Regele și cu... doamna Elena Lupescu. În 24 de ore, zvonul a revenit la taică-meu în altă formă: „Familia Spitzer îl finanțează pe regele Carol pentru a reveni pe tron”. Vă imaginați unde ar fi putut duce această poveste în acei ani! Așa că tata mi-a spus: „Ai înnebunit? Povestea asta ai spus-o tu la bârfitoarea aia? Te duci imediat și spui că tu ai inventat povestea asta, că nu e nimic adevărat”. Doamna Vágo a corectat povestea despre partida de canastă și nouă nu ni s-a întâmplat nimic. După aia ea a devenit foarte rece cu mine. Asta a fost povestea cu doamna Vágo.

Final de război

Și încă ceva cu bunica: în '44, când au venit rușii în țară, nemții fugeau de ruși. Era un zvon că vor trece prin Timișoara nemții și că vor omorî toți evreii. Și toți evreii s-au refugiat la Lugoj. Familia mea a decis că eu, fiind mic – ar fi trebuit să mă ducă în spate – să fiu lăsat la Timișoara, la vecinul nostru neamț, Herr Daniel, un om foarte cumsecade. Noi locuiam încă la sanatoriu și, dacă mergeți spre Poșta Mare, în clădirea următoare stătea domnul Daniel. Toată lumea știa că el avea un fiu, dar fiul său, fiind în armata germană, a ajuns prizonier în Rusia. Și atunci el a scos toate fotografiile cu acest fiu și a pus fotografiile de-ale mele, ca și cum aș fi fost fiul lui. Și de fapt ar fi mers, pentru că, deși sunt evreu, eu nu sunt circumcis. Tatăl meu a fost medic în Germania și a trebuit să se refugieze de acolo și n-a vrut să mă circumcidă: știa prea bine că absența prepuțului servește la naziști ca o carte de identitate a evreilor. Și, deci, aș fi putut trece drept creștin.

Cum știți, nemții nu au intrat în Timișoara, au venit rușii în schimb. Gara a fost bombardată și de la *Ascar* se vedeau flăcările. Părinții au ajuns la Lugoj și bunica a văzut că nu m-au adus și pe mine și l-a dat afară pe taică-meu: „Măi, să-ți fie rușine! Ai lăsat copilul acolo! Și ce dacă e la un neamț, o să faci un mic efort și te duci după el”. Asta i-a spus și l-a trimis la Timișoara. Și a venit înapoi și eu mă jucam pe stradă, plouase și eu mă jucam cu bărci din hârtie de ziar. „Ce faci pe stradă? Dacă vin nemții?!” „Tăticule, n-au venit nemții, au venit deja rușii, sunt aici!” Taică-meu s-a uitat dacă apartamentul e-n ordine, a încuiat și am așteptat seara. Am mers până la Freidorf⁵ pe jos și, când am ajuns, la miezul nopții a fost un tren spre Lugoj. Era la sfârșitul lui august sau în septembrie. Am mers cu un vagon pentru animale. Au durat, cei șaiszeci de kilometri până la Lugoj, șase ore! Am ajuns la Lugoj, bunica fusese dată afară din casa în care locuise atunci când a fost deportat unchiul meu și acum locuia lângă gară, își cumpăraseră o casă acolo. Am ajuns și

⁵ Sat care, în 1950, a devenit un cartier al Timișoarei.

abia am mâncat micul-dejun că au început să sune sirenele. Am mers în adăpost; atunci a fost cea mai severă bombardare a Lugojului din tot războiul. Toată strada, unde stătea bunica, a fost distrusă, mai puțin două case, a bunicii și casa de vizavi. Noi, care ne refugiaserăm de la Timișoara, am prins cea mai teribilă bombardare a Lugojului!

Dar, în Timișoara, familia nu a avut de suferit? A fost luat sanatoriul?

Sanatoriul a fost „CNR”-izat, dar la un mod amuzant. Un prieten al unchiului meu, Filip, un anumit domn Cazenave, l-a cumpărat pentru un dolar sau așa ceva, așa că era proprietate franceză, dar era scris CNR pe ea. Era un sanatoriu minunat, mergeau evreii acolo să se trateze. Ei nu aveau voie să meargă la sanatoriul creștin, deci veneau toți la noi. Eu nu aveam voie să mă duc la școală publică. Eu mergeam... ați auzit de doamna Șovăilescu?

Da, am o poză aici cu ea, poate sunteți în poză.

Ăsta-i Steiner Jancsi! Ăsta-i Molnár Andris, aici!

Evreii nu aveau voie să aibă angajați creștini și nu aveau voie să aibă radio. Dar toate fetele-n casă erau ungueroaice din Trei-Scaune⁶. Și bucătăreasa era din Trei-Scaune. Noi aveam două fete-n casă, o bucătăreasă și o portăreasă, Mari néni. Ea avea un fiu Valentin – Bálint – și Bálint avea vreo 16-17 ani și el era singurul bărbat potent într-o clădire de femei. Nu vă imaginați ce se putea întâmpla! Avea un adevărat harem: toate fetele din casă, toate infirmierele, toate erau amantele lui. Am primit noi o fată nouă din Trei-Scaune, care era virgină. El a sedus-o, dar după câteva săptămâni avea alta, era coadă la el. Asta era așa de îndrăgostită de el și, în plus, știind că, nemaifiind virgină, nu se va mai putea căsători, s-a urcat pe acoperiș și și-a dat drumul de acolo, s-a sinucis. A venit poliția, era clar că era o sinucidere, dar atunci și-au dat seama că puteau face și un act de șantaj. „Sunteți evrei și nu aveți voie să aveți o servitoare ungueroaică creștină.” Asta era în '40-'41, nu știu. Legea spunea că nu avem voie să avem angajați creștini, mai mult, s-au dus în camera fetei și acolo aveam radioul, un Telefunken foarte frumos, era clar că era al nostru. L-au arestat pe tata pentru violarea legilor contra evreilor. Și, abia l-au arestat, că vine un avocat, un prieten al primarului: dacă dăm un bacșiș lui cutare și cutare, tata va fi eliberat și toată povestea încheiată. Avocatul ăsta a jucat de câteva ori bridge cu părinții mei. Și mama, când l-a văzut, nu s-a putut abține și i-a spus: „Să vă fie rușine! Sunteți un șantajist!” Avocatul nu s-a înfuriat, ci a spus: „Doamnă, prețul s-a dublat”. Și a trebuit să plătească dublu față de ce-a cerut înainte. Dublu! Dar tata a scăpat și totul s-a terminat.

⁶ Ținutul secuiesc.

Elev la Timișoara

Spuneți-mi cum și unde ați făcut școala?

Trei ani la doamna Șovăilescu. O iubeam pe doamna Șovăilescu. Ne întâlneam la Operă, mama cânta, eu aveam acces gratuit, doamna Șovăilescu era mare melomană. Și ea a făcut toată școala asta pentru fiul ei. Mi-aduc aminte, odată, la un *Lakmé*, cu Flavița Munteanu, soția doctorului Gârbea, vine doamna Șovăilescu la mine plângând: „Petrică, Petrică, mi s-a sinucis băiatul!” Pentru el a făcut școala, a dat lecții și el s-a sinucis. Soțul ei s-a sinucis și el! Băiatul era la Medicină, lector sau așa ceva.

Atunci, în clasa a IV-a, m-am transferat la Școala de Aplicație a Liceului Normal, Pedagogic, pe Pestalozzi (acolo este acum Liceul Calderon). Acolo am făcut clasa a IV-a și apoi m-am dus la Liceul Loga. De pe Pestalozzi mă cunosc cu Radu Ciobanu, Livius Ciocârlie, Pușa Pop, Tibi Toma, Delia Simonetti. Ea era fiica Stelei Simonetti care era Museta, când mama a cântat Mimi. Da, cunoșteam multe cântărețe și mulți cântăreți. O alta care venea de multe ori la noi era Antoaneta Trandafirescu. Era una care mânca usturoi înainte de fiecare spectacol, iar tenorii o urau pentru asta. Interpretau scene de dragoste cu o femeie care a mâncat un usturoi întreg! Zicea că-i face bine la voce.

La Liceul Loga am absolvit, atunci se făcea tranziția de la 12 clase la 10 clase, ca în Uniunea Sovietică, și noi am terminat cu 11 clase. În '52, toate universitățile aveau „numerus clausus”, de data asta nu pentru evrei, ci pentru fiii de „foști capitaliști” – asta era eticheta mea socială oficială. În '53 a murit Stalin, „marele geniu al omenirii”, și imediat au lăsat să intre trei fii de foști capitaliști și eu eram unul dintre ei; m-au acceptat la Electrotehnică. Am fost singurul cu bursă și ultimul student al profesorului Plautius Andronescu.

Evenimentele din '56

Am participat apoi la evenimentele din '56, de la Timișoara. Am fost în camionul care ne-a transportat la Becicherec, sunt unul dintre „eroii” Timișoarei.

La Cantină, la protestul studenților de acolo ați participat?

Nu, eu n-am fost acolo, am fost a doua zi.

Deci ați fost la manifestația din centru, de la Catedrală?

Da, eram băieți toți și din căminul de fete toate strigau: „Salvați-ne! Salvați-ne!” Fierbea testosteronul în noi, dar atunci ne-au arestat, ne-au despărțit de ceilalți și ne-au dus cu trei

camioane în Cazarma din Cetate, care a fost dărâmată între timp. Atunci ne-au pus în fața unui zid cu tancurile-n față să ne mitralieze. Dar și-au dat seama că, dacă mitraliază în centrul orașului, o să izbucnească o revoluție mare. Și noi strigam lozinci: „Afară cu rușii!” „Libertate!” Erau vreo 20-30 de camioane și au oprit trei să rămână în Timișoara, dar apoi ne-au trimis și pe noi la Becicherec. Noi credeam c-o să ne-mpuște în stradă.

Am ajuns la Becicherec. Acolo, mai întâi ne-au separat băieții de fete; și erau barăcile alea de la exercițiile de vară ale armatei și două mitraliere între fiecare pereche de barăci. Ne-au comandat: „Băieții la dreapta, fetele la stânga!” Și ni s-a spus: „Nu scoateți niciun deget afară pe fereastră, că altfel... vă împușcăm imediat!” Și atunci am scris toți pe ferestre, și noi și fetele: „Ce faceți?”

A venit seara, ne-au dat niște saci de cartofi goi și ceva fân cu care i-am umplut și, când a venit întunericul, toți am început să vorbim. Cum îi urâm pe ruși, cum vrem libertate... A fost un moment așa de minunat! Eram toți ca frații. Dimineața următoare credeam c-o să fim toți eliberați de-acolo și că o să devenim eroii momentului acela istoric, c-o să ne ducă direct la atelierile unor sculptori să ne facă statui. Nu a fost așa, ci a venit o delegație de ofițeri, de colonei medici. Ne-au spus că, dacă sunt printre noi cu tuberculoză sau cu sifilis, aceia trebuie izolați. Ceilalți, să dăm adresa pentru a primi haine mai călduroase, pentru că se spera să fim eliberați – era în noiembrie – în primăvara viitoare. Deodată moralul ne-a scăzut. Erau câțiva tuberculoși, pe aceia i-au izolat.

Ați dat adresele?

Da, am dat toți adresele. La zece minute vine un căpitan sau maior de la Securitate și spune că ei știu că noi am fost înarmați și că am tras în aer. Noi știam că cineva de la Securitate a tras în aer, că de aceea ne-am suit în camioane. A spus că, dacă nu recunoaștem cine a tras în aer, nu ne eliberează. Era clar, voiau să facă un proces exemplar și pentru asta aveau nevoie de țapi ispășitori. Și atunci începi să vezi care-ți sunt „șansele” de a deveni țap ispășitor. Fiu de fost capitalist – minunat! Evreu – minunat! Rude în țările imperialiste – minunat! Orice criteriu luam în considerare, eu eram țapul cel mai ispășitor posibil. Mi-era frică să nu fiu eu acela. Dar apoi mi-am dat seama că mai erau cu mine și alții în aceeași situație.

Știți, dacă mergeți în Piața Unirii, este o clădire *Art Nouveau* care are o farmacie jos. *Hygeea* se cheamă acum, dar se chema Farmacia Weiss⁷. Fiul farmacistului Weiss⁸ era cu noi și era și el capitalist, era și el evreu, avea și el rude în străinătate. Și mai era un al treilea, Frici Grosz, tot

⁷ Azi e ocupată de Farmacia Catena. Interiorul e bine conservat, dar a dispărut firma de la intrare. Vezi „Istoria unei farmacii timișorene”, *intra*.

⁸ Andrei Weiss, fiul farmacistului, a adoptat în Israel numele de Alon Gal. (Vezi interviul cu Alon Gal, *intra*.)

evreu, dar era mai sărac. Trăiește acum în Israel. Era coleg de facultate, a venit cu mine la demonstrație. În acel moment ne-am adunat toți trei și, ca într-un film, ca într-o operă, am jurat că, dacă măcar unul dintre noi iese, își va dedica viața salvării celor rămași. Dacă toți ieșim, cu atât mai bine.

A treia zi vin interogatoriile și ne interoghează. Eu și cu Frici Grosz am avut un alibi perfect. El locuia pe malul Begăi, pe Splaiul Tudor Vladimirescu, lângă strada pe care merge tramvaiul spre gară. Am inventat o întreagă poveste: eram la el și ne trebuia o carte de la bibliotecă... „Ce carte?” Desigur, o carte rusească. Mergeam la bibliotecă, la Liceul Piarist, acolo era biblioteca noastră, mergeam la bibliotecă și trebuia să trecem podul. „De ce n-ați luat tramvaiul ?” „N-aveam abonamentele la noi.” Noi aveam abonamentele la noi, dar le-am mâncat, le-am rupt în bucățele și le-am mâncat. „Eram pe pod și, deodată, vine mulțimea asta și ne ia. Noi nu știam cine sunt ei. Noi eram numai întâmplător pe pod.” Așa am stabilit că vom spune. Vine interogatoriul, ne ia la întrebări, dar pe el nu-l întreabă nimic, pe mine m-a întrebat doar ce strigau cei din grup. „Noi eram așa de înghesuiți, că nu am auzit prea bine, ceva despre ruși, dar n-am înțeles.” Nicio altă întrebare. M-am gândit că, dacă mie mi-au pus numai o întrebare, pe el nimic, e clar că nu suntem noi șapii ispășitori. Am întrebat un prieten de la facultate, un oltean, mi se pare: Pe tine ce te-a întrebat? „Păi eu am făcut o poveste cum că eram din întâmplare pe pod și a venit mulțimea și ne-a luat.” Din cei două mii de băieți și fete care erau arestați, 1998 se aflau din întâmplare pe pod, doar doi au fost la manifestație, doi au fost „curentul” care i-a luat. Și au acceptat această poveste.

Ne-au spus că ne dau drumul, dar că noaptea ne vor transporta cu camioanele, pentru că „poporul, clasa muncitoare sunt așa de furioși pe voi că v-ar omorî!” Dar a trebuit să semnăm o hârtie care arăta că noi nu am fost niciodată arestați. Și nici anchetați. *Noi* știam c-am fost arestați, *ei* știau c-am fost arestați. De ce această mascaradă? La ce bun? Ei bine, o zi sau două mai târziu s-a anunțat la radio Vocea Americii⁹ sau la Europa Liberă: revoluția din Ungaria s-a răspândit în România și a fost o demonstrație la Timișoara. Imediat guvernul de la București a dezmințit această „calomnie imperialistă”. Noi, când am semnat, am semnat că nu numai că nu am făcut nimic, dar că niciodată nu vom face și că noi condamnăm pe oricine care va face ceva care să ducă la arestul său. Și au spus: „Avem semnături de la toți cei 2000 care *nu* au fost arestați”.

Au dispărut colegi? Vă amintiți cum i-au ridicat?

⁹ Posturile de radio Vocea Americii, cu sediul în Washington DC, și Europa Liberă, cu sediul la München, difuzau știri ascultate de milioane de români în timpul dictaturii comuniste.

Au fost colegi, au fost câțiva care au fost arestați și despre care n-am mai aflat ce s-a întâmplat cu ei. Dar nu mulți, aș zice maximum vreo zece. A fost o întâmplare bizară. Era un băiat evreu, Ivan Waldmann, fie arădean, fie orădean. El și încă unul din același oraș locuiau undeva spre Mehala, pe drumul spre Mehala, și erau studenți la Politehnică, cred că erau la Chimie. Și el venea des la noi, avea voce de bas și noi aveam pian, venea la noi să cânte. Eram prieteni foarte buni și, de pe o zi pe alta, am auzit zvonul că el a fost arestat, că a dispărut, a fost arestat de Securitate; și celălalt a fost eliminat de la Politehnică și a fost trimis înapoi, în orașul de unde era.

Cât ați stat în total la Becicherec?

Trei zile.

Vă mai amintiți dacă vă era frică?

Frica a fost după ce a venit ofițerul acela. Înainte nu mi-a fost frică deloc. Trebuie să fie ceva în corpul nostru legat de adrenalină. Eram conștient că sunt în pericol, dar nu mă interesa. Și sunt convins – că nu eram prost – că erau efectele adrenalinei, asta face adrenalina, îți face moartea mai plăcută. În camionul acela, când ne duceau în afara orașului, a fost un incident neplăcut. Era o fată cu care eu avusesem o relație. Și era o fată foarte frumoasă, avea un păr foarte fin, mi-aduc aminte. Era româncă. Era și ea în camionul nostru, dar cred că nu m-a observat, că nu ar fi spus ce a spus. A strigat: „Unde sunt jidanii acum?” Și 7 din vreo 50 am ridicat mâna. Asta era mult mai mult decât procentul evreilor în populație. Asta a fost foarte dureros pentru mine.

Și care era sensul întrebării?

Voia să spună că totul e din vina „jidaniilor”, că „jidanii” sunt comuniștii. A fost un moment neplăcut. Cu atât mai mult cu cât domnișoara, când mergea la pat, mergea la pat cu jidanii.

Dar acasă, mama ce-ar fi spus dacă ați fi ieșit cu o româncă?

Mama, în general, nu știa, aveam tot felul de aventuri... Am o întâmplare amuzantă. Pe soția mea o cheamă Lucy și pe prima fată pe care am sărutat-o o chema Lucica. Am o afinitate pentru acest nume. Părinții nevestei mele au divorțat. Mama ei se chema Ruth, nu era evreică, era protestantă. Socrul meu, de origine scoțiană, s-a recăsătorit cu o altă femeie pe care o chema tot Ruth. Este un fenomen. Sunt cazuri de gemeni care s-au despărțit la naștere și care au soții cu același nume și căței cu același nume. Când am cunoscut-o pe Lucica, aveam amândoi 14 ani, nu știam că trebuie să ne sărutăm pe gură, ne sărutam pe obraz. Ea era anabaptistă și mi-a spus că părinții ei nu-i dau voie să meargă cu mine, decât dacă mă convertesc la anabaptism. I-am

spus: „Drăguță, rămâi cu anabaptismul, eu rămân ce sunt”. Am avut multe aventuri. Timișoara era un oraș în care aventurile amoroase erau foarte frumoase. Chiar dacă viața era amărâtă pe timpul comunismului, viața intimă nu a putut fi distrusă, iar viața intimă era așa de frumoasă! A fost o perioadă foarte fericită din viața mea, aveam amante căsătorite, necăsătorite. Europa Centrală avea acest ceva: oamenii erau fericiți, nu era o atmosferă victoriană. Timișoara avea o societate mai rigidă numai în aparență.

Am avut o aventură, n-o să dau numele femeii. De 23 August, în Parcul Rozelor se făcea un dans și eu m-am dus la dansul ăla și era acolo o fată îmbrăcată în țigancă. Am dansat vreo oră, foarte înamorați unul de altul. Ea era cu niște prieteni și era mascată. Deodată dispărea ca Cenușăreasa. Eu eram înamorat și aveam 15-16 ani, ce să fac? Singurul loc în Timișoara unde se puteau închiria costume era în Piața Traian. Mă duc acolo și întreb: „Ați închiriat un costum de țigancă?” „Hai, domnule, e cel mai popular costum, avem vreo zece.” „Dar ați închiriat cuiva cu numele...?” „Noi nu putem spune numele clienților.” „Ia uitați, aveți aici o sută de lei.” „Păi, atunci, ia să vedem!” Încă o sută a costat adresa. Lucra la o fabrică în Iosefin. Merg acolo și o aștept la ieșire. Vine. Când mă vede, e foarte, foarte bucuroasă. Unde să mergem? Trebuie să mergem undeva! Aveam un prieten, Gigi Diaconescu se numea, și locuia – dacă mergeți spre Primăria veche, după ea este o clădire *Art Nouveau* – el locuia acolo cu maică-sa. Maică-sa era divorțată și avea și ea bărbați și avea și el femei, aveau un pact. Fiecare putea să aducă pe cine voia, dacă îi plătea celuilalt un bilet de teatru, de operă sau de cinematograf. Am vorbit cu Gigi, care era cel mai bun prieten al meu, el mi-a spus că pot să merg, dar să-i cumpăr mamei lui un bilet. Era în timpul săptămânii, nu era nici teatru, nici operă, doar cinematograf. I-am luat bilet, cred că era filmul „Miciurin”, un film lung, pentru că muzica era de Șostakovici și el totdeauna făcea lucrurile astea lungi. Și am mers, dar trebuia să găsim alt loc.

Era frumoasă tinerețea! Dar asta cred că este și ceva tipic timișorean. Am fost la Viena, peste tot, dar nu era nicăieri așa de romantic cum a fost aici!

Timișoara de altădată

Ce mai asociați cu Timișoara?

Un fel de cinstel! Natural, oamenii sunt peste tot... cum sunt. Dar timișorenii vechi... cred că au mentalitatea austro-ungară, un cod al cinstel. În plus, Timișoara este un oraș foarte rafinat. Era! Uitați-vă la clădiri, nu cum arată azi, imaginați-vă cu ochiul minții cum arătau pe vremuri și ce elegantă era aici lumea. Pe Corso exista o croitoreasă, acum-mi scapă numele... Hofmann Erzsi! Nemțoaică sau evreică, nu știu, era pe-acolo unde era magazinul Dornhelm, unde este acum

Materna, pe-acolo, într-una din clădirile alea. Ea avea licență de la Chanel, ea le făcea costumele! Toate doamnele din oraș purtau adevărate costume Elsa Schiaparelli. Și maică-mea le purta. Noi mergeam la croitor cât am trăit în România, până și pe vremea comuniștilor, n-am cumpărat măcar o haină gata!

Am fotografii ale mamei mele, o evreică pe timpul războiului. Era atunci, de fapt, „o jidancă”. Se plimba în fața Primăriei vechi... nu că era frumoasă ea, că nu era prea frumoasă, dar cât era de elegantă! Și pălăria, ultima modă! Are pălărie și are o blană de nură peste costumul taylor! Este... era de-o eleganță nemaipomenită, orașul ăsta. Dacă mă duceam de la spital la doamna Șovăilescu cu tramvaiul, număram câte femei au blană de nură, câte au de alta. Aveau toate unghiile roșii. Erau de-o eleganță!... Bine, era o anumită clasă; dar, spre norocul meu, m-am născut în acea clasă!

Când v-ați mutat în centru, pe Corso?

În '48. În '47 a plecat Regele, în '48 a fost naționalizat sanatoriu. Și, când s-a naționalizat, ne-au dat 24 de ore să ne mutăm și a trebuit să găsim un apartament și-am găsit aici, în Palatul



Färber. Dar acolo nu era sală de baie, aveam numai în camera de dormit o chiuvetă să ne spălăm. Aveam un balcon spre curte, care s-a acoperit și a devenit bucătărie. Dar mâncarea se aducea din bucătărie la masă trecând prin WC. Când ne-am mutat, am adus dulapurile din apartamentul vechi. Ne-au spus că, dacă nu ducem înapoi aceste dulapuri, „care aparțin clădirii”, vom fi deportați.

Dar și atunci – o să vedeți, am o fotografie – mama e îmbrăcată într-o rochie foarte elegantă, într-un costum super elegant și cu o blană de nură; și se plimbă pe Corso și în spate se vede Opera; și în balconul acela mare sunt fotografiile lui Marx, Engels și Lenin. Este o poză atât de ironică: taică-meu în costum, cu pălărie, o poză minunată!

Părinții lui Peter Freund

Când stăteați pe Corso, cu cine se întâlnea familia? Aveați prieteni?

O, părinții aveau mulți prieteni! Jucau bridge tot timpul. Toți au emigrat, mulți au mers în Israel.

Prietenii părinților erau medici, erau... nu știu dacă ați auzit de Willy Kardos, el locuia pe Pestalozzi, apoi Erna Gáll, familia Pollak. Ei aveau Fabrica Florida, ați auzit? Era fabrică de lenjerie, era cea mai mare din România. Erau muzicieni și aveau două fiice: Trude cânta la vioară, cealaltă era Agi, pe care au vrut să o facă vedetă de cinema. Domnul Pollak, Géza Pollak, și

nevastă-sa, Ani mi se pare, au emigrat în Canada: și a fost ceva oribil, unul dintre ei a murit de cancer, celălalt s-a sinucis, nu mai știu. A avut un sfârșit foarte, foarte tragic familia aceea și erau foarte, foarte bogați! Mai eram prieteni... Știți unde este pe strada Loga, Institutul Francez? Era Vila Langer. Doamna Langer cred că era o pacientă de-a tatălui meu și așa s-au împrietenit. Fiind copil, mergeam de multe ori acolo, în vila pe care până azi o visez. Eu scriu proză și una dintre întâmplările povestite de mine se întâmplă în Vila Langer. Mi-amintesc scara aia de marmură roșie, detaliile stil baroc din interior, de pe tavan...

Interviu realizat de **Smaranda Vultur** în martie 2007, la Timișoara, și publicat în revista „Orizont”, noiembrie 2008. Publicat în volumul "Destine evreiești în Timișoara. Portretul comunității din perioada interbelică până azi". Editura Hasefer 2014